

QABIL ETIWDIŇ PSIXOLOGİYALIQ PROCESSLERI, QURALLARI HÁM DÚZILISI
HAQQINDA TEORIYALIQ TÚSINIKLER, KONSEPCIYALAR HÁM ILIMİY
KÓNLIKPELER

Sarqitbaeva Durdana Bazarbay qızı

No'kis qalasi 29-sanli mektep a'meliyatshi psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15680049>

Annotatsiya. Ushu maqalada qabil rtiwdiŇ psixologiyaliq process sıpatındağı áhmiyeti, onıń tiykarđı quralları hám quramlıq strukturaları ilimiy-teoriyalıq jaqtan kórsetip berilgen. Túsiniw insanniń qorshagan ortalıqtağı obyekt hám hádiyselerdi bir pútinlikte, tikkeley sáwlelendiriwshi iskerligi. Bul psixikalıq process seziw, diqqat, yeslew, pikirlew sıyaqlı basqa procesler menen tıǵız baylanıslı bolıp, sırtqı hám ishki faktorlardıń tásiiri astında qalıpleseedi. Sonday-aq, aqılıw quralları sıpatında analizatorlar, reflektorlıq xızmet, aktiv háreketler hám sociallıq tájiriye qaraladı. Maqalada seziw dúzilisiniń kognitiv, affektiv hám reflektiv tárepleri hám de onıń individual-differencial ózgeshelikleri talqılانan. Teoriyalıq jantasıwlar tiykarında ańlaw koncepciyaları hám ilimiy kónlikpelerdiń qalıplesiwine baylanıslı kózqaraslar bayan etilgen.

Kalit sózler: Túsiniw Psixologiyalıq process Tásiirlew quralları Kognitiv dúzilis Individual ózgeshelikler Sezim diqqat Reflektor iskerlik Sezim teoriyaları Psixologiyalıq analiz

Аннотация. В статье показано научно-теоретическое значение восприятия как психологического процесса, а также его основные средства и сложные структуры. Восприятие – это деятельность человека по непосредственному и целостному отражению объектов и явлений окружающей среды. Этот психический процесс тесно связан с другими процессами, такими как ощущение, внимание, память и мышление, и формируется под воздействием как внешних, так и внутренних факторов. В качестве познавательных средств рассматриваются анализаторы, рефлекторная деятельность, активные действия и социальный опыт. В статье обсуждаются когнитивные, аффективные и рефлективные аспекты структуры восприятия, а также его индивидуально-дифференциальные особенности. На основе теоретических обобщений изложены взгляды, связанные с формированием концепций понимания и научного познания.

Ключевые слова: Восприятие, Психологический процесс, Средства воздействия, Когнитивная структура, Индивидуальные особенности, Ощущение, Внимание, Рефлекторная деятельность, Теории восприятия, Психологический анализ

Abstract. This article presents the scientific and theoretical significance of perception as a psychological process, along with its fundamental tools and complex structures. Perception is a person's activity of directly and holistically reflecting the objects and phenomena in their environment. This psychological process is closely interconnected with other processes such as sensation, attention, memory, and thinking, and it is shaped under the influence of both external and internal factors. Cognitive tools such as analyzers, reflexive actions, active behavior, and social experience are also considered. The article discusses the cognitive, affective, and reflective aspects of the structure of perception, as well as its individual-differential characteristics. Based on theoretical generalizations, perspectives related to the development of understanding concepts and scientific knowledge are presented

Keywords: *Perception, Psychological process, Influencing tools, Cognitive structure, Individual differences, Sensation, Attention, Reflexive activity, Theories of perception, Psychological analysis.*

Qabil etiwdiń psixologiyalıq processleri kóplegen faktorlarǵa baylanıslı bolıp, jeke tájiriybelerge, social ortalıqqa hám qabil etiwshiniń óziniń individual qásiyetlerine qaray ózgeredi. Bunnan tısqarı, shólkemniń xızmet kórsetiw usılı, intervyu procesi hám maqsetleri de qabıllaw procesin tásir etedi. Bunnan tısqarı, qabil etiwdiń psixologiyalıq processleri tómendegi kóplegen elementlerge tiykarlangan:

Tayarlaw hám tájiriybe: Qandayda bir jumıs ushın qabıllaw procesine kirisiw, málim bir dárejede tayarlanıwdı talap etedi. Tayarlanıw óz ishine intervyu máslahátların úyreniw, temanı úyreniw hám jumıs jeriniń talapları haqqında maǵlıwmat tabıwdı óz ishine aladı.

Interes hám motivaciya: Jumıs izleri kandidatlar ushın qabıllaw processinde motivaciyanı kórsetiwge járdem beredi. Kandidatlar jumıs jerine qızıqtırǵanlıqların hám motivaciyaların, sonıń menen birge, kompaniyaǵa qanday qollap quwatlawları múmkinligin kórsetiwleri talap etiledi.

Intervyu tájiriybesi: Intervyu, psixologiyalıq qabıllaw procesiniń tiykarǵı bólegi esaplanadı. Intervyudıń túri, forması hám usılı kandidatlar ushın qabıllaw processinde kóp quraydı. Intervyudıń óz ishine ápiwayılıq, struktur hám profesionalizm talapları kiritiledi.

Múminshiliklerdi kórsetiw: Qabıllaw processinde jumıs beretuǵın tárep kandidatlarǵa kompaniya tárepinen usınıs etiletuǵın múmkinshiliklerdi tuwrı, ashıq hám anıqlıǵı menen kórsetiwdi talap etedi. Bul múmkinshilikler jumısshılar ushın tuwrı túrdegi wazıypalar, usınıs etiletuǵın is haqı hám shegirmeler, hám kompaniya daǵı óz-ara múnásebetlerdi úyreniwdi óz ishine aladı.

Kommunikatsiya kórsetiw: Psixologiyalıq qabıllaw processinde, jumısqa qabil etiwshiler ortasındaǵı kommunikaciya hám múnásebetler túsinipleri, miynet jumısı jáne onıń tásiiri haqqında sóylesedi. Bul, qabil etiwshiniń kommunikaciya qábiletleri, ózin ańlatıw qábileti hám qızıǵıwshılıqları menen baylanıslı boladı.

Ortalıq jáne onıń atmosferi: Qabıllaw processinde shólkemniń ortalıǵınıń atmosferası da júdá zárúrli bolıp tabıladı. Jumısqa qabıllaw processinde jumıs beretuǵınlar ortasındaǵı múnásebetler, kafedra atmosferası hám kompaniyanıń kulturası kandidatlar ushın qanshellilik maqul túsetuǵın hám qızıqlı bolıwın tásir etiwı múmkin.

Bul elementler psixologiyalıq qabıllaw procesiniń aktiv komponentleri bolıp, tabıslı qabıllaw processinde barlıq faktorlar zárúrli áhmiyetke iye boladı.

Qabil etiw kóleminiń quralları hám dúzilisi tuwrısında teoriyalıq túsinipler

Qabıllaw kóleminiń quralları hám dúzilisi qabıllaw processinde jumıs diziminen ótkeriliwi hám maǵlıwmatlar bazasına qosılıwı ushın kerek bolǵan qurallar hám strukturalar bolıp tabıladı. Olar kompaniya yamasa shólkemniń xızmet kórsetiw xızmetkerlerin tańlaw, qabıllaw intervyusı ótkeriw, maǵlıwmatlar bazasında maǵlıwmatlardı saqlaw hám olarǵa shaqırıq qılıw, hám de jumıs jerine jaylasıw processlerin basqarıw ushın járdem beredi. Teoriyalıq túsinipler tómendegi qurallar hám strukturalar tiykarında ámelge asırıladı:

Jumıs dizimi (Job Listing): Qabıllaw procesi baslanganda, kompaniya óziniń bos jumıs orınların ushın daǵazalar shıǵaradı. Jumıs dizimlerinde usınıs atırǵan poziciyalar, maǵlıwmatlar, talaplardı hám kompaniya tárepinen usınılıp atırǵan artıqmashılıqlar kórsetiledi.

Rezyumeler : Jumıs izlewshiler ózleriniń tájiriybeleri, ilmiy tájiriybeleri hám ózleriniń qábiletleri haqqında maǵlıwmat beretuǵın rezyumelerin kompaniyaǵa jiberedi. Rezyumeler qabıllaw specialistleri tárepinen kórip shıǵıladı hám qabıl etiwshiler qatnasıw ushın saylanadı.

Online platformalar hám veb-saytlar: Kóp shólkemler qabıllaw kólemin ózlestiriw ushın onlayn platformalardan (mısalı, LinkedIn, Indeed, Glassdoor) paydalanǵanlar. Bul platformalar jumıs izlewshilerdiń jumıs dizimlerin, rezyumelerin ózlestiriwine múmkinshilik beredi hám kompaniyalar jumıs dizimleri jaylastırıw ushın maǵlıwmatlarǵa iye bolıp, qabıl etiwshilerdi tańlaw ushın qolaylıq jaratadı.

Qabıllaw intervyusı: Qabıllaw intervyusı dúzilisi, qabıllaw specialistleri tárepinen ózlestiriledi hám ádette kompaniya xızmetkerleri, basqa qabıl etiwshiler hám qabıllaw xızmetkerleri tárepinen alıp barıladı. Olar intervyu procesin basqarıw, sorawlar dúziw, nátiyjelerdi bahalaw hám qabıllaw processinde islep shıǵılıwı kerek bolǵan maǵlıwmatlardı saqlaw ushın kerekli bolǵan hámme zattı ámelge asırıw ushın mólsherlengen.

Maǵlıwmatlar bazası hám HR xızmeti: Maǵlıwmatlar bazası HR xızmeti tárepinen basqarıladı hám kompaniyada jumıs diziminen ótkerilgen, intervyu ótkerilgen hám qabıl etiwshiler haqqında maǵlıwmatlardı saqlaw ushın isletiledi.

Bul sistemalar kompaniyadaǵı jumıs dizimlerin, qabıllaw procesin, qabıl etiwshiler maǵlıwmatların saqlaw hám qabıllaw kólemin basqarıw ushın mólsherlengen.

Qabıl etiw kóleminiń psixologiyalıq konsepciyalar hám ilimiy kónlikpeler

Qabıllaw procesiniń psixologiyalıq konsepciyaları hám ilimiy kónlikpeler kóplegen psixologlar, sociologlar hám kadrlar bólimi qanıǵeleri tárepinen úyrenilgen. Bul konsepciyalarda tiykarǵı qarar qabıllaw procesiniń insan múnásebetleri, ideyalar, qabıllaw tájiriybesi, psixologiyalıq múmkinshilikler, kreativlik, motivaciya hám minez-qulıqlar sıyaqlı fizikalıq hám psixologiyalıq kónlikpeler jámiyettiń qabıllaw processinde qanday áhmiyetke iyelewi haqqında túsindiriledi.

Sonı aytıp ótiw kerek, qabıllawdıń psixologiyalıq konseptsiyaları hám ilimiy kónlikpeler óziniń ǵárezsiz pánni esaplanadı hám óziniń ayırıqsha metodlardı óz ishine aladı. Olar tómendegi noqatlardı iye boladı:

Psixologiyalıq testler hám basqarıw ushın metotlar: Qabıllaw processinde psixologiyalıq testler hám ózlestirilgen intervyu usılları psixologlar tárepinen qabıllawdı bahalaw hám tańlaw ushın paydalanıladı. Bul testler hám metodlar adamlardıń jeke qásiyetlerin, kreativlik dárejesin, komandaǵa umtılıw qábiletin, tabıs dárejesin, motivaciyasın hám basqa ámeliyatlardı anıqlaw ushın isletiledi.

Qabıllaw processinde psixologiyalıq boljawlar: Psixologiyalıq kónlikpeler óz-ara munasábetlerde, basqarıwda, jámiyette hám qabıllaw processinde ádetde uyqas keletuǵın informaciyalar, oy-pikirler, waqtınsha ózgertiwler hám basqa analizler tiykarında qabıllaw processinde maǵlıwmatlardı támiyinlew ushın paydalanıladı.

Insan múnásebetleri hám fizikalıq psixologiya: Qabıllaw processinde psixologiyalıq kónlikpeler tiykarında insan múnásebetleri hám fizikalıq psixologiya kónlikpelerinen

paydalanıladı. Bul, qabıl etiwshilerdiń sóylew, háreketleri, fizikalıq hám fizikalıq qubılıslardı analiz qılıw hám qabıllaw processinde olardıń qábiletleri hám tabıs dárejesin bahalawda járdem beredi.

Kommunikaciya jáne social múnásebetler: Qabıllaw processinde psixologiyalıq kónlikpeler, kommunikaciya jáne social múnásebetlerdiń áhmiyetine tiykarlanadı. Bul, qabıl etiwshiler menen qabıllaw intervyusın ótkeriw, olarǵa sıpatlama beriw hám olar menen dos sıpatında múnásebetlerdi úyreniw processinde járdem beredi.

Bul mısallar qabıllaw processinde psixologiyalıq konseptsialardıń hám ilimiy kónlikpeleriniń járdem beriwın kórsetedi hám kompaniyalar ushın qabıllaw procesin tabıslı basqarıwda kritikalıq áhmiyetke iye.

Qabıllawdı ólshew ushın psixologiyalıq usıllar, kónlikpeler hám izertlewler.

Mısal ushın, sotsiometriya, psixologiyalıq testler, anketalaw, hám basqa usıllar. Qabıllawdı ólshew ushın psixologiyalıq usıllar, kónlikpeler hám izertlewler kóplegen mámleketlerde hám tarawlarda úyrenilgen. Olardıń bir bólegin tómendegi usıllar hám kónlikpeler ańlatadı:

Psixologiyalıq testler: Bul testler jekelik, kreativlik, intellektuallıq dáreje, komandaǵa umtılıw qábileti hám basqa ámeliyatlardı bahalaw ushın isletiledi. Mısalı, Myers-Briggs jekelik testi, Rorschach inkblot testi, Wechsler intellektuallıq testleri sıyaqlı ataqlı testler keń qollanıladı.

Anketalaw: Bul usılda, qabıl etiwshiler óz pikirlerin, naqılların hám talaplardı jazıw arqalı maǵlıwmatlardı usınıs etedi. Psixologlar hám kadrlar bul maǵlıwmatlardı analiz qılıw, qabıl etiwshiler haqqında bekkem qıyallar alıw hám qabıllaw processinde járdem beriw ushın isletiledi.

Sociometriya: Bul izertlewler jámiyettegi baylanıslar, munasábetler hám gruppá psixologiyası haqqında maǵlıwmatlar toplawda járdem beredi. Qabıllaw processinde, sotsiometriya ózin gruppá ishindegi baylanıslardı, liderlik dárejesin hám jámáát dúzilisin anıqlaw ushın isletiledi.

Intervyular: Psixologlar hám kadrlar qabıllaw intervyuları ótkeriw arqalı qabıl etiwshiler menen júzege keletuǵın sorawlar menen baylanıs aparıwadı. Bul, qabıllaw processinde qabıl etiwshilerdiń jekeliklerin, motivatsiyaların hám maǵlıwmatların analiz qılıwda járdem beredi.

Qorǵaw sınaqları : Bir qansha tarawlarda qabıllaw processinde qorǵaw sınaqları ótkeriledi. Bul sınaqlar járdeminde qabıl etiwshilerdiń fizikalıq qábiletlerin, umtılısların hám basqa ámeliyatlardı bahalawda járdem beredi.

Kommunikaciya hám sırtqı kórinis: Psixologlar hám kadrlar qabıllaw processinde qabıl etiwshiler menen úzliksiz kommunikatsiya ornatiw, olarǵa qollap-quwatlaw hám sırtqı kórik qurıwda járdem beredi. Bul qabıllaw processinde nátiyjeli kommunikatsiya hám qatnasıwshılıqtı támiyinlewde zárúrli bolıp tabıladı.

Qabıl etiw kóleminiń psixologiyalıq tárepten juwmaq hám usınıslar tómendegishe bolıwı múmkin:

1) Aylanıw usılların ámelge asırıń: Qabıllaw processinde, psixologiyalıq metodlardı hám usıllardı ámelge asırıw zárúrli bolıp tabıladı. Bul usıllar intervyu, psixometrik testler, maǵlıwmatlardı analiz qılıw, hám qızıǵıwshılıqlardı sınaqtan ótkeriwdi óz ishine aladı.

2) Jumıs menen baylanıslı maqsetlerdi anıqlań: Qabıllaw kóleminiń psixologiyalıq tárepten zárúrli bir bólegi, jańa xızmetkerlerdi motivaciyalaw hám olarǵa jumıs menen baylanıslı

maqsetlerdi aniqlaw bolıp tabıladı. Xızmetkerlerge maqsetlerin, karyerağa tiyisli maqsetlerin, hám shólkemniń óz maqsetlerin úyreniw olarğa iste joqarı dárejede motivaciya beriwı múmkin.

3) Kompetentsiyaların bahalaw: Xızmetkerlerdi qabıllawda, olardıń kiritilgen lawazım ushın kerekli kompetenciylarğa iyelewın bahalaw zárúrli bolıp tabıladı. Bul kompetenciylar óz ilimiy tájiriybeleri, kommunikaciya, jámiyetlik menen islew, juwapkershilikti ózlestiriw sıyaqlı ámelıyatlar hám ilimiy bilimler arqalı úyreniledi.

4) Alıp barılatuǵın ilajlar: Qabıllaw kólemin bekkemlew ushın, shólkemler xızmetkerlerge kúshli alıp barılatuǵın ilajların ótkeriwleri kerek. Bul ilajlar xızmetkerlerge ózleriniń qabıl etilgenligi hám qádirleniwleri haqqında iseniwlerin asırıw, olarğa qabıl etilgenleri ushın qolay atmosfera jaratıw hám olarğa qabıl etilgenleri ushın bildiriwdi óz ishine aladı.

5) Ádalatlı hám isenimli eki tárep baylanısı: Qabıllaw processinde, ádalatlı hám isenimli eki tárep baylanısılar óz áhmiyetine iye. Xızmetkerlerge olardıń maǵlıwmatları hám tájiriybeleri tuwrısında keliligi beriliwi, olarğa olardıń qabıl etilgenligi hám shólkemdiń ónimlilik haqqında isenim payda etisleri zárúrli bolıp tabıladı.

6) Qabıllaw kóleminiń psixologiyalıq tárepten tabılısı bolıwı ushın, shólkemler qabıllaw procesin úyrenip, oǵan kóbirek itibar qaratıw hám xızmetkerlerge motivatsiya beriw kerek. Bul usıllar arqalı jańa xızmetkerlerdiń shólkemge saykesligin támiyinlewolarğa ishda tabılısı bolıwları ushın kerekli múmkinshiliklerdi beriw hám shólkemdi joqarı nátiyjelerge alıp keliw múmkin.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2016-yil
2. Xasanboev J vaboshq. Pedagogikafanidanizohlilug"at. –T.: "Fan vatexnologiya". 2009. 70-bet.
3. Jabbrova O., Umarova Z. Boshlang,,ichta"limdiagnostikasi. – Toshkent, 2023.
3. Maktab ta'lim muassasalarida qisqa muddatli guruhlar faoliyatini tashkil etishda tarbiyachilarni tayyorlash bo'yicha trening moduli. T.: 2017-y.
4. "Bolangiz maktabga tayyormi?" O'zb Res. Xalqta'limivazirligi Respublika ta'lim markazi, Ma'rifat-Madadkor nashriyoti.